

А. А. КАСТРЫЦА

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”)

НАРОДНЫЯ ВЕРАВАННІ ЖЫХАРОЎ СВЕТЛАГОРСКАГА РАЁНА

У артыкуле разглядаюцца прыкметы і павер’і Светлагорскага раёна, зафіксаваныя падчас палявых фальклорна-этнаграфічных экспедыцый апошніх дзесяцігоддзяў. Аўтар звяртае ўвагу на ўстойлівасць іх бытвання, разнастайнасць тэматычна-функцыянальных груп.

Прыкметы і павер’і з’яўляюцца арганічнай часткай традыцыйнай духоўнай культуры беларусаў. Схільнасць нашых продкаў назіраць за з’явамі і зменамі навакольнай рэчаіснасці, светам чалавека і жывёл, здольнасць рабіць трапныя вывады і ствараць рацыянальныя гаспадарчыя парады, мудрыя паводзінныя запаветы, якія па праву адносяць да свайго роду маральна-этычнага кодэкса, магчымасць бачыць жыццё прыроды ў чароўным святле і апаэтызоўваць яго сталі асновай для стварэння тэкстаў, якім наканаваны надзвычайная папулярнасць і доўгае жыццё ў культурнай спадчыне нашага народа.

На Светлагоршчыне прыкметы і павер’і прадстаўлены ў вялікай колькасці, тэматычна-функцыянальны дыяпазон іх даволі шырокі: яны адлюстроўваюць жыццё і дзейнасць чалавека ад нараджэння да смерці.

Падчас экспедыцый зафіксавана нямала прыкмет і павер’яў, якія існуюць па-за межамі абрадаў. Так, жыхарка в. Дуброва Бусел С. Я., 1919 г. н., падзялілася цікавым павер’ем, у якім адлюстравана сувязь паміж жыццёвым шляхам чалавека і дарогай: “*Людзі сталага ўзросту, калі бачаць, што набліжаецца хтосьці маладзейшы, саступаюць дарогу, не пераходзяць, пакуль ён не пройдзе. Лічыцца, што яны ўжо бліжэй да канца жыццёвага шляху, а маладыя – “проціў веку”, як гавораць старыя*”. Па словах даследчыцы Шчапанскай Т. Б., “успрыманне дарогі як сферы небыцця накладвае адбітак і на статус персанажаў, якія тут сустракаюцца” [3, с. 192]. У дадзеным выпадку дарога выступае ў якасці сакральнага локуса, а правілы камунікацыі падчас сустрэчы на дарозе абумоўлены ўзроставым статусам – сталага і маладога.

У паняцце “культура дарогі” (Шчапанская Т. Б.) таксама можна ўключыць комплекс уяўленняў, звязаных з адпраўленнем у дарогу (“*Нада ніць святу ваду. Асобенна як у дарогу сабіраемся*” (матэрыял Хутарскога Цэнтра вольнага часу)), выбарам яе кірунку / даўжыні (“*Ездзілі на конях у далёкую дарогу, каб лён быў доўгі*” (в. Карані, запісана ад Бандарэнка В. І., 1933 г. н.)), а таксама прадметамі, сустрэтымі падчас падарожжа / дарожнага руху (“*Нельга пераходзіць каму-небудзь дарогу з пустым вядром, каб яму не было пуста*” (в. Дуброва, запісана ад Бусел С. Я., 1919 г. н.)).

Дарэчы, інфарманты згадвалі пра негатыўную сімваліку пустаты даволі часта, разам з тым яны прапаноўвалі варыянты рашэння неспрыяльнай сітуацыі: “*Нельга аддаваць посуд пустым, трэба абавязкова што-небудзь туды пакласці, каб усё вялося*” (в. Дуброва, запісана ад Бусел С. Я., 1919 г. н.); “*Нельга калыхаць пустую калыску – дзіця мёртвы родзіцца*” (в. Краснаўка запісана ад Паўлаўцовай Л. У., 1950 г. н. (прыехала з г. Вялікі Усцюг РФ); “*Несмотря на бедность и нищету, никто не ходил в гости с пустыми руками, а несли угощения хозяевам*” (в. Асташкавічы, запісана ад Пятрушка Н. П., 1972 г. н.)).

Як трапна адзначыў Л. Леві-Бруль, чалавек, “...калі зацікаўлены нейкай з’явай ці калі не абмяжоўваецца пасіўным ці бяздзейсным яе ўспрыманнем, ён тут жа, быццам пад уздзеяннем нейкага мысленчага рэфлексу, прапаноўвае якую-небудзь акультную і нябачную сілу, праяўленнем якой і стала дадзеная з’ява” [1, с. 23]. Так, напрыклад, калі 1) доўга не

было дажджу, за дапамогй звярталіся да Ільі Прарока (“*Каб дождж пайшоў, дык ета просяць Іллю-прарока: “Святы Ілля-прароча, пашлі нам дожджыка”. Эта ж ён камандуе громам і дажджом*” (в. Рудня, запісана ад Рудніцкай М. Р., 1927 г. н.)); 2) баяліся гromу малані і “Сатаны”, хрысціліся і карысталіся асвечанай вадой (“*Ад маланкі свечанай вадой нада апырскваць крой. Ідзе прымерна граза, я ў хаце, я кажна вакно прахрышчу, каб Сатана не ўляцела*” (в. Рудня, запісана ад Рудніцкай М. Р., 1927 г. н.)); 3) хацелі абясшкодзіць дзіця ад негатыўнага ўплыву, не давалі яму імя памерлага (“*Няльзя даваць народжанаму дзіцю імя памершага дзіцяці, каб ён не пайшоў па яго ж судзьбе*” (в. Карані, запісана ад Бандарэнка В. І., 1933 г. н.)); 4) імкнуліся засцерагчы гаспадарку ад страт, а чалавека ад непрыемнасцей, не пачыналі важных спраў у панядзелак (“*Няльзя ў панядзелак садзіць куру на яйца – будуць адны пеўні. У панядзелак няльзя лажыцца ў бальніцу, таму што балезнь можа зацягнуцца*” ((в. Карані, запісана ад Бандарэнка В. І., 1933 г. н.)) і інш. Падобныя тэксты ілюструюць народныя ўяўленні аб існаванні звышнатуральных сіл, якія кіруюць прыроднымі працэсамі, уплываюць на ход жыцця чалавека і парадак яго асабістых і гаспадарчых спраў, штодзённых клопатаў. На думку В. Б. Хрыстафоравай, любая падзея або з’ява можа быць растлумачана чалавекам “як важны тэкст, як закадзіраванае тым ці іншым чынам выказванне, якое нясе пэўную інфармацыю” [2]. І ўжо справа кожнай канкрэтнай асобы, як аднесціся да гэтай інфармацыі, як адаптаваць свае паводзіны да той ці іншай прадказанай падзеі, як скараціраваць пэўныя жыццёвыя сітуацыі ў адпаведнасці з атрыманымі звесткамі.

Каляндарныя прыкметы і павер’і Светлагоршчыны, як і агульнабеларускія, прадстаўлены наступнымі тэматычнымі групамі:

– *піліпаўскія*: “На Піліпаўку ў нас гаварылі, толькі ваўкі воюць” (г. Светлагорск, запісана ад Цітовай Е. І., 1941 г. н. (раней пражывала ў Татарстане);

– *калядныя*: “Ну, куццю варылі, такую перловую кашу, варылі ў маленькім гаршчочку і пеклі вот такую маленькую булачку, сена на кут, і яна ўсе Каляды ляжыць, а тады ўжэ гэту булачку знімаюць, рэжуць, а самі не ядзяць і абязцельна карове, свінням, не, карове па кусочку аддаюць. Сена тожа карове кладуць. А еслі хочаць сваіх курэй, каб вывеліся, то гэтае сена, як заквочка кура, пакладзеця і яна выведзе абязцельна ўсе яечкі і не будзе ні балтуна і нічога” (в. Чкалава, запісана ад Закружнай Валянціны Іванаўны, 1936 г. н. (раней пражывала ў в. Залатуха Калінкавіцкага р-на);

– *масленічныя*: “А яшчэ на Масленіцу каталіся на арэлях. Так ачышчаліся ад нячыстай сілы воздухам” (в. Карані, запісана ад (в. Карані, запісана ад Бандарэнка В. І., 1933 г. н.);

– *юраўскія*: “Калі на Юр’е дождж – будзе рыбы многа” (в. Прудок, запісана ад Шуст В. М., 1953 г. н.);

– *велікодныя*: “Каб зямля радзіла, пасвянцонае яйка закопвалі ў зямлю. Шчэ, калі на сталё быў парасёнак, то будзе добры ўраджай” (в. Чыркавічы, запісана ад Усціменка М. Я., 1929 г. н.);

– *троіцкія*: “Хадзілі ў лес, секлі “май”, прыносілі, прыбівалі к сцяне, затыкалі ў хвортачкі, у вароты. Багата к Тройцы насілі. А тады “май” за ікону вешалі, колісь эта так. Тады еты “май” пасохне, а тады ўжэ нарыў ці дзе што, дак еты “май” мочаць і прыкладаюць к ране” (в. Рудня, запісана ад Рудніцкай М. Р., 1927 г. н.);

– *купальскія*: “На Івана баяліся, штоб ведьма малако не атняла ў худобы, дык вешалі ў хляве крапіву. Хадзілі ў еты дзень у цэркву, свяцілі розныя травы, ета было звязана з душамі памёрлых” (в. Чыркавічы, запісана ад Усціменка М. Я., 1929 г. н.);

– *спасаўскія* (“...у гэты дзень свяцілі яблыкі і, па-першае, неслі іх на могілкі і лажылі на магілы сваякоў, “угашчалі продкаў”, а толькі потым пачыналі есці садавіну самі” (в. Чыркавічы, запісана ад Сівак Яўгенні Пятроўны, 1931 г. н.);

– *“здвіжанскія”* (“На Узвіжанне не трэба было варушыць зямлі і не нада было хадзіць у лес, бо змей было многа” (в. Чыркавічы, запісана ад Усціменка М. Я., 1929 г. н.) і інш.

Пытанні ўраджаю і дабрабыту ў гаспадарцы для селяніна, напэўна, адны з самых актуальных. Менавіта таму дадзеная тэматычная група прыкмет і павер’яў – адна з самых вялікіх. Так, каб даведацца, якім будзе год, гаспадары сачылі за:

1) светам жывёл і раслін: “Еслі снег на *Вадохрышча* – будучь раіцца пчылы і будзе многа бульбы, зорная ноч – будзе многа ягад, насыпле снегу – будзе хлебная ніва густою, але на *капусце* будзе многа вусення” (г. Светлагорск, запісана ад Кісялёвай Марыі Уладзіміраўны, 1954 г. н. (раней пражывала ў в. Саланое Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.); “На Троіцу ставілі бярозкі і ветацкі на варатах. І прыметы дзелалі так: еслі она, вот дапусцім, *быстра ўсыхае, веткі этыя сохнуць, эта лета будзе жаркае*. А еслі яно *стаіць там суткі, мягкае ўсё, значыць, то мокрае будзе*” (в. Жэрдзь, запісана ад Бяляўскай Марыі Паўлаўны, 1928 г. н., Бяляўскага Уладзіміра Пятровіча, 1926 г. н.);

2) надвор’ем: “Гавораць так: вот перад Пасхай у *Чысты Чацверг*, калі будзе *цёпла*, значыць, будзе *вясна цёплая*. У пятніцу, гэта *Страсная Пятніца*, еслі ўжо ў пятніцу будзе *дождж*, значыць, усё лета будзе *даждлівае*, у суботу, еслі будзе *якая пагода, такая будзе восень*” (в. Прудок, запісана ад Лаўрановіч Ніны Сцяпанаўны, 1941 г. н.); “Вясну прызывалі. Будзе ранняя ці позняя, прызывалі... *Дзень цёплы будзе, первы дзень, дак будзе цяпло*, а якое *халодны дзень – будзе халодна*” (в. Стракавічы, запісана ад Дзімідовіч Ніны Іванаўны, 1930 г. н. (раней пражывала ў в. Славяна Светлагорскага р-на). Варта адзначыць, што пошукі нашымі продкамі прычыннай сувязі паміж уласнымі назіраннямі і пэўным часам былі абумоўлены тым, што надвор’е мае тэндэнцыю да паўтарэння ў адпаведнасці з сезонамі. Прыкметы-прагнозы і прыкметы-рэкамендацыі, складзеныя на аснове падобнага роду назіранняў,носяць характар у большай сваёй частцы рэалістычных, паколькі грунтуюцца на аб’ектыўнай прычынна-выніковай аснове і пацвяржаюцца шматвекавым вопытам.

У прыкметах і павер’ях Светлагорскага р-на ўвасоблены маральна-этычныя нормы мясцовых жыхароў, іх стаўленне да навакольнага свету і з’яў рэчаіснасці, адлюстраваны ірацыянальныя і прагматычныя дзеянні, заснаваныя на фантазіі і народным практычным вопыце і ведах, якія ашчадна перадаюцца з пакалення ў пакаленне.

Выкарыстаны матэрыялы навукова-вучэбнай фальклорнай лабараторыі пры кафедры рускай і сусветнай літаратуры ўстановы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Леви-Брюль, Л. Первобытный менталитет / Л. Леви-Брюль. – СПб. : Европейский дом, 2002. – 400 с.

2 Христофорова, О. Б. Логика толкований. Фольклор и моделирование поведения в архаических культурах / О. Б. Христофорова. – М. : РГГУ, 1998. (Чтения по истории и теории культуры. Вып. 25). [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.ruthenia.ru/folklore/hristoforova7.htm>. – Дата доступу: 18.09.2024.

3 Щепанская, Т. Б. Культура дороги в русской мифоритуальной традиции XIX-XX вв. / Т. Б. Щепанская. – М. : “Индрик”, 2003. – 528 с.: ил.

The article examines the signs and beliefs of the Svetlogorsk district, recorded during field folklore and ethnographic expeditions of recent decades. The author draws attention to the stability of their existence, the diversity of thematically functional groups.